

## **Bola nutqini rivojlanishida eshitish va ko‘rishning ahamiyati**

Nodira Bahtiyorovna Goipova  
Muslima Mirzaolim qizi Erkinova  
Namangan davlat pedagogika instituti

**Annotatsiya:** Bola nutqining rivojlanishi insonning kognitiv va ijtimoiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim bosqichdir. Ushbu ilmiy maqolada eshitish va ko‘rish qobiliyatlarining bola nutqining rivojlanishidagi ahamiyati, ularning o‘zaro bog‘liqligi va bu jarayonni qo‘llab-quvvatlash usullari yoritiladi.

**Kalit so‘zlar:** bola nutqi, eshitish qobiliyati, ko‘rish qobiliyati, fonematik eshitish, mimika, integratsiya, sensor sistema

## **The importance of hearing and seeing in the development of a child’s speech**

Nodira Bakhtiyorovna Goipova  
Muslima Mirzaolim kizi Erkinova  
Namangan State Pedagogical Institute

**Abstract:** The development of a child’s speech is a crucial stage in forming cognitive and social abilities. This scientific article highlights the significance of hearing and vision in the development of a child's speech, their interconnection, and the methods to support this process.

**Keywords:** child’s speech, hearing ability, vision ability, phonemic hearing, facial expressions, integration, sensory systems

Bola nutqining rivojlanishida eshitish va ko‘rishning ahamiyati juda katta. Eshitish qobiliyati nutqning fonetik, grammatik va leksik jihatdan shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, 3 yoshgacha bo‘lgan davrda eshitishning pasayishi nutqning kechikishi yoki yetarlicha rivojlanmasligiga olib keladi. Shuning uchun eshitish qobiliyatining pasayishi erta aniqlanib, tibbiy va pedagogik chora-tadbirlar qo‘llanilsa, bola nutqining muvaffaqiyatli rivojlanishiga katta imkoniyat yaratiladi. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar og‘zaki nutqni to‘liq idrok eta olmasalar-da, ko‘rish orqali nutqni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ko‘ruv idroki nutq shakllanishida muhim rol o‘ynaydi, chunki eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun labdan o‘qish va ko‘z orqali nutqni qabul qilish asosiy vosita hisoblanadi.

Ko'rish sezgisi yordamida ular nutqdagi so'zlarni va ma'nolarni idrok etib, lug'at boyligini oshiradilar. Nutq rivojlanishi nafaqat biologik omillarga, balki ijtimoiy muhit, psixologik holat va tarbiyaviy ta'sirlarga ham bog'liq. Nutqning to'g'ri shakllanishi bolaning ijtimoiy moslashuvi, bilish faoliyati va shaxs sifatida rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Eshitish va ko'rish qobiliyatlari birgalikda bola nutqining shakllanishi va rivojlanishida muhim omillar. Shu sababli, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus pedagogik yondashuvlar, eshitish apparatlari va logopedik yordamni erta bosqichda qo'llash nutq rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ko'rish orqali nutqni o'rganish esa eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun nutqiy kommunikatsiyani rivojlantirishda asosiy vosita hisoblanadi, ular bir-birini to'ldiradi. Eshitish nutq shakllanishida asosiy rol o'ynaydi, chunki u bolaning atrofdagi nutqiy signallarni qabul qilib, tovushlarni farqlash, so'zlarni tushunish va talaffuz qilish imkonini beradi.

Eshitish qobiliyatining pasayishi yoki yo'qolishi bolada nutqning fonetik, grammatik va leksik jihatdan rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, natijada nutq kechikishi yoki buzilishlari yuzaga keladi. Ko'rish esa eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun nutqni o'rganishda muhim yordamchi vosita hisoblanadi. Ko'z orqali nutqni qabul qilish, labdan o'qish va nutqiy harakatlarni kuzatish orqali bola nutqiy kommunikatsiyani shakllantiradi. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ko'rish analizatori nutqni idrok etishda va nutqiy amaliyotni rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Shuningdek, nutqning to'liq shakllanishi uchun eshitish va ko'rish sezgilari birgalikda ishlaydi, chunki ular bir-birini to'ldiradi va bola nutqini yanada boyitadi. Eshitish orqali tovushlarni aniqlash va ko'rish orqali nutqiy harakatlarni kuzatish bola nutqining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Eshitish buzilishi nutq rivojlanishiga jiddiy cheklovlar keltiradi. Bunday bolalar so'z boyligi sekin rivojlanadi, ayniqsa abstrakt va ko'p ma'noli so'zlarni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Nutq tuzilmasi sodda va qisqa bo'lib qoladi, murakkab gaplarni tushunish va tuzishda muammolar yuzaga keladi. Shuningdek, o'z nutqini eshitmaslik nutq harakatlarini muvofiqlashtirishni qiyinlashtiradi, bu esa talaffuz va nutq aniq bo'lishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eshitish nuqsoni bola nutqining rivojlanishini sezilarli darajada sekinlashtiradi va bu jarayon bir qator omillarga bog'liq bo'ladi: eshitish buzilishining darajasi, nuqson yuzaga kelgan vaqti, pedagogik sharoitlar va bolaning individual xususiyatlari. Ayniqsa, erta yoshda (0-3 yoshgacha) eshitish nuqsoni nutq shakllanishining eng muhim davrida yuzaga kelsa, nutqning fonetik, grammatik va leksik rivojlanishi juda qiyinlashadi yoki to'xtab qoladi. 3 yoshdan oldin yuzaga kelgan og'ir eshitish buzilishi bolaning nutqini umuman shakllantirishga to'sqinlik qiladi, bu esa maxsus pedagogik yondashuv va yordamni talab etadi. 4-5 yoshda eshitish to'liq yo'qotilsa, nutq deyarli to'liq yo'qolishi mumkin, agar maxsus ta'lim va rehabilitatsiya o'z vaqtida boshlanmasa. Eshitish pasayishi 50 dB dan oshganda nutqni idrok etish va

nutqiy muloqot qiyinlashadi, 70 dB dan yuqori pasayishda esa nutqiy muloqot sezilarli darajada buziladi. Shu sababli, eshitish nuqsoni nutq rivojlanishini kechiktiradi va nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda katta muammolar tug'diradi. Yengillashtirish uchun erta diagnostika, eshitish apparatlari, kochlear implantlar, maxsus pedagogik yordam va nutq terapiyasi muhimdir. Shuningdek, nutqiy muhitni yaratish va bolaning individual ehtiyojlariga mos tizimli korreksion ishlar nutq rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Nutq rivojlanishi uchun erta tashxis va korreksion chora-tadbirlar juda muhim hisoblanadi. Bolalardagi nutq kamchiliklari va buzilishlarini erta aniqlash ularni vaqtida davolash va pedagogik yordam ko'rsatish imkonini beradi, bu esa nutqning to'liq va normal rivojlanishiga xizmat qiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Abdurahmonova M. A. "Bolalar nutqini rivojlantirishda sensor tizimlarning ahamiyati." Toshkent, 2023.
2. Hasanov A. "Logopediya: nazariya va amaliyot." Toshkent, 2020.
3. Vigotskiy L. S. "Psixologik rivojlanishning asoslari." Moskva, 1986.
3. G'oipova, NB Inklyuzivta'lim. Gospital pedagogika. Darslik. Namangan .
4. Rahmatullayeva, Z. (2024). FALSAFIY TA'LIMOT NOMOYONDALARI QARASHLARIDA EMOTSIONAL INTELLEKT MUAMMOSINING ORGANILGANLIGI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).7.
- Conners, C. K. (2018). Conners' Rating Scales-Revised (CRS-R). Western Psychological Services.
5. Goipova, N. B. Q., & Tursunaliyeva, M. U. B. Q. (2025). Bolalar nutqida sintaktik mexanizmlarning shakllanishi. Science and Education, 6(5), 340-344.
6. .Xasanova, M. & Shodmanov, Q. BOLALARDA DIQQAT ETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK BUZILISHNI KELITIRIB CHIQUARUVCHI SABABLARI, NOMOYON BO'LISHI VA XULQ-ATVOR XUSUSIYATLARI. Научный Фокус, Международный современный научно-практический журнал. № 10 (100) Февраля 2024 г. Часть
7. Goipova, N. B. Q. (2025). Bolalar nutqi ustida ishlashda olib boriladigan logoritmik mashg'ulotlardan foydalanishning o'ziga xosligi. Science and Education, 6(2), 306-312.
8. Goipova, N. B. Q., & Qambaraliyeva, D. A. Q. (2024). Logoritmikaning bolalar psixologiyasiga kompleks ta'siri. Science and Education, 5(11), 199-203.
9. GOIPOVA, N. (2025). BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA VA BOLALARNI UYDA TARBIYALASHDA LOGORITMIK MASHQLAR TIZIMIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOSLIGI. ACTA NUUZ, 1(1.3), 85-87.

10. Goipova, N. B. Q., & Meliboyeva, Y. E. Q. (2025). Nutq rivojlanishining buzilishlari va ularning sabablari. *Science and Education*, 6(5), 374-381.
11. Utepbergenov, M. A., & Roziqova, M. O. Q. (2025). Oilada yuzaga keladigan nizolarning bola ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga ta'siri hamda nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Science and Education*, 6(2), 320-325.
12. G'oipova, NB Inklyuzivta'lim. Gospiatal pedagogika. Darslik. Namangan .
13. Rahmatullayeva, Z. O. (2021). Development of emotional intelligence in preschool children. *Экономика и социум*, (5-1 (84)), 414-417.
14. Nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari NBQ Goipova, ZIQ Uraimjonova - *Science and Education*, 2025
15. Aliqulov, S. D. O. G. L., & Kamolova, A. O. (2025). Talabalar salomatligini saqlashda pedagogik faoliyatning ahamiyati. *Science and Education*, 6(2), 313-319.
16. Kamolova, A. (2024). KASBIY KASALIKLARNI OLDINI OLISHDA VA OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING SALOMATLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 16(8).
17. Rustamova, G. Z. X. Q., & Dilshoda, T. U. (2025). Keksalarni yosh chegaralari psixologik muammo sifatida. *Science and Education*, 6(5), 356-361.
18. Dilshoda, I., & Oribboyeva, D. D. (2024). ALALIYA NUTQ NUQSONLARI VA UNING TURLARI. *Journal of new century innovations*, 63(3), 70-73.
20. Oribboyeva , D. (2024). BULLING O'SMIRLARDA DOLZARB MUAMMO SIFATIDA. *Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal*, 1(12), 115–117.
21. Goipova, N. B. Q. (2025). Bolalar nutqi ustida ishlashda olib boriladigan logoritmik mashg'ulotlardan foydalanishning o'ziga xosligi. *Science and Education*, 6(2), 306-312.